

alles 1924. aastal «La Scalas» pärast seda, kui Arturo Toscanini oli selle üle vaadanud ja F. Tommasini seda täiendanud.

Omaette lõigu Arrigo Boito tegevuses moodustasid libretod teistele heliloojatele, artiklid, luuletused (viimased anti välja koguna «Il libro dei versi» (Värsiraamat)). Libretistina on Boito paljudes maades tuntum kui heliloojana. Tema sulest on tekstid Ponchielli «Giocondale» (varjunime Tobia Gorrio all). Palumbo «Alessandro Farnese» ja Dominiceto «Tram» on samuti Boito libretoga, eelkõige aga Verdi kaks viimast ooperit — «Othello» ja «Falstaff» (1887 ja 1893). Boito redigeeris ka Verdi «Simon Boccanegra» teksti (1881) ja tõlkis itaalia keelde mitmed ooperid — Weberi «Nõidküti» (1872), Glinka «Ruslan ja Ludmilla» (1876), Wagneri «Tristan ja Isolde» (1876) ja «Rienzi» jt. Tekste Verdi ooperitele peetakse parimaiks, mis üldse kunagi itaalia ooperi jaoks on kirjutatud. Sõprus Verdiga süvenes ühise tööga ja Boito tundis, et kõikidest muusikutest pakkus suhtlemine Verdiga talle kõige enam.

1893. aastal juhatas Boito Inglismaal «Mefistofeese» proloogi Cambridge'i ülikooli juubelikontserdil, järgmisel aastal omistati talle ülikooli audoktori nimetus, 1895. aastal valiti ta ka Oxfordi ülikooli audoktoriks.

Boito viimased eluaastad möödusid suuremate sündmusteta, kuigi tal oli aktiivne huvi maa poliitilise ja kunstielu vastu. 1912. aastal valiti ta senaatoriks ja Boito osales paljude tähtsate küsimuste arutamisel ja otsustamisel. Esimeses Maailmasõjas oli ta ka rindel, kus ta tervis järsult halvenes. 1917. aasta lõpul ta haigestus ega paranenud enam. Boito suri 1918. aastal.

Ooperi saamislugu

Ooperi «Mefistofeles» (originaal — «Mefistofele») partituuri valmimise ajal 1868. aasta alguses otsis «La Scala» direktor parajasti uut ooperit ja, teades noore helilooja head kuulsust Lombardia pealinna muusikute hulgas, otsustas «Mefistofeese» proovida. Selle otsuse teatavakstegemine äratas uuesti vaenu vana ja uue muusika pooldajate vahel. Pikk proovide periood valas veel õli tulle ja ammu enne esietendust oli sellest saanud rahvuslik suursündmus. Vastupidi traditsioonidele lubati heliloojal juhatada oma teost. 5. märtsil 1868. aastal toimus esietendus, kus kuulajad jagunesid niivõrd sügavalt poollt ja vastuhäälteks, et otsus osutus väärtusetuks. See esietendus püsib siiaaani Itaalia teatri annaalides ennenägematute kirkede tõttu, mida 26-aastase noore kunstniku teos publiku hulgas äratas. Boito ilmumine dirigendipulpi kutsus esile sümpaatiademonstratsiooni ja proloog võeti vastu hästi. Kummaline, kuid ooperi kõige ebatraditsioonilisem osa köitis isegi vastaseid. Edasi tõstis opositsioon uuesti pead ja ooperi erakordne pikkus (5 tundi) andis neile kaardid kätte. Auditoriumi käitumist lõpupoole võib võrrelda ainult märatseva rahvamassiga. Polnud enam soovi mõista ja teha vahet interpretatsiooni ja helitöö vigade vahel. Õhtu lõppes suure lärmiga «La Scala»-esisel väljakul. Ooperi teine etendus anti järgmisel nädalal kahel õhtul, aga demonstratsioonid jätkusid ja ooper keelati politseiülema käsul. «Mefistofeese» ebaõnnestumine masendas Boitot väga, küid näitas kätte ka ooperi ilmsed nõrkused ja helilooja otsustas need kõrvaldada. Siiski läks 7 aastat, enne kui teos uuesti rambivalgust nägi. Ooper võeti kavassee Bologna «Teatro Comunales» ja esietendus kummutas kahtlused. 4. oktoobrist 1875. aastast alates on ooperit Itaalias mängitud üle 5000 korra. Juba järgmisel aastal jõudis ooper lavale Venezias, üksteise järel tulid edukad esietendused Londonis, Bostonis, New-Yorgis, Barcelonas, Varssavis (kõik 1880), aasta pärast ka Peterburis. Nimiosas on esinenud maailmakuulsused Nazareno de Angelis (esimene ooperi plaadistus 1929), Nikolai Gjaurov, Norman Treigle, Fjodor Šaljapin (laulis Milanos 1901. aastal ja Boito pidas tema esitust parimaks), Jevgeni Nesterenko (Budapesti teatris), Paata Burtšuladze jt. Ooperit on plaadistatud mitmel korral, neist viimaseid on 1973. aastal (nimiosas Norman Treigle, Faust — Placido Domingo, Margareta — Montserrat Caballé) ja 1983. aastal (nimiosas Nikolai Gjaurov, Mirella Freni Margaretana ja Luciano Pavarotti Faustina). Nõukogude Liidus on ooper olnud laval Kirgiisias ja Minskis. Eestis on käesolev lavastus esmakordne.

JOHANN WOLFGANG von GOETHE (1749—1832), saksa kirjanik, kunstiteoreetik, filosoof ja looduseuurija, on üks eredamaid isiksusi kogu maailmakirjanduses.

Õigusteaduste doktori Johann Kaspar Goethe ja nõunikutütre Katharina Elisabeth Textori pojana sai väga hea koduse hariduse. Õppis õigusteadust Leipzgis ja Strassburgis, viimases tutvus filosoofi ja kirjaniku Johann Gottfried von Herderiga (1744—1803), kes oli saksa «tormi ja tungi» liikumise teoreetikuks. Goethe ühines Herderi mõjul liikumisega ja sai peagi selle juhiks. 26-aastasena siirdus hertsog Karl Augusti kutsel Weimarisse, kuhu jäi kõrgetes riigiametites teenides kuni elu lõpuni. Seal tutvus ta Friedrich Schilleriga (1759—1805) ja nende kahe suurmehe mõjul kujunes Weimarist üks tähtsamaid kultuurikeskusi.

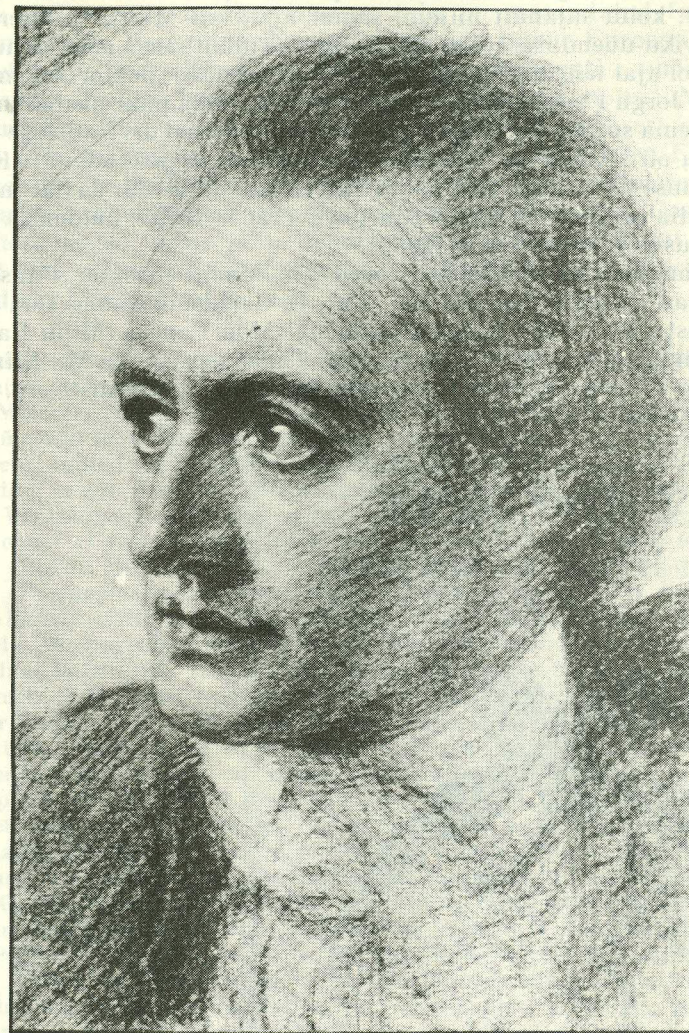
Goethe pärand on tohutu, mille hulka kuulub loodusteaduslikke avastusi (muu hulgas on ta loomamorfoloogia rajaja ja tema tööd said aluseks evolutsiooniõpetuse arengule), üldfilosoofilisi ja kunstifilosoofilisi töid, poeeme, luuletusi, romaane, draamasid jne. Oma peateose, värsstragöödia «Faust» kallal töötas Goethe üle 60 aasta. Selles kajastub kogu tema loominguline elu ja sisaldub nii noore inimese kui ka targa ja suure õpetlase filosoofiline maailmapilt. Goethet tunda, see on elutöö ja ka siis ei ole see tundmine küllalt põhjalik. Kui Goethelt küsiti, mis on selle teose põhiidee, siis ta vastas, et selles ei saagi olla põhiideed, seal on kõik tema ideed sees.

Goethe kirjutas esimese visandi «Faustist» 1780-tel aastatel ja seda algvarianti nimetatakse tavaliselt «Urfaust» (Ürgfaust või Alg-Faust). Esimene osa ilmus 1808. aastal, teine osa — 1832. aastal. Eesti keeles I osa 1920, mõlemad osad koos — 1967.

«Faustist», Faustist ja faustilisest inimesest

«Fausti» aluseks on laialt levinud müüt, mille juured viivad I aastatuhandesse meie aja järgi. See on lugu mehest, kes müüb oma hinge Kuradile, hakkab aga hiljem seda kahetsema. Erinevatel rahvastel lõpeb lugu erinevalt — tal kas õnnestub oma hing päästa või mitte. Igal juhul on selle taustaks kristlik maailmaprintsiip — Jumala ja Kuradi vastandamine, kas peale surma minna põrgusse või taevasse.

Selline lugu on kirjas Vanas Testamendis (Hiibi raamatus), aga on olnud seotud ka ajalooliste isikutega. Neist varajaseim on veidi pärast 200. aastat Kartaagos sündinud ristiusu vaimulik ja kirjanik (hiljem pühakuks tunnistatud) Thascius Caecilius Cyprianus, kes suri märtrina Valerianuse-aegsel kristlaste tagakiusamisel 258. aastal. Müüt tema kohta, et ta oli oma hinge müünud Kuradile, tekkis 4—5. sajandil. Sama arvamus levis ka frankide kuninga Karl

Noor Goethe. Karl Baueri joonistus «Goethe-kalendriks 1908»
Молодой Гёте. Рисунок Карла Бауэра для «Гёте-календаря 1908»

Martelli (714—741) kohta, kes Poitiers' lahingus alistas seni võitmatuiks peetud mauride vägesid. 13. sajandist on pärit Prantsusmaal levinud lugu «Mirakel Theophilist» («Le miracle de Théophile»), kolm sajandit hiljem, samal ajal, kui Martin Luther viis läbi kiriku-uuenduse, seostus analoogiline müüt saksa arsti ja humanisti (tol ajal tähendas humanist haritud inimest), doktor Johannes/Georg/Jorgh Faustiga (u. 1480—1536/39). Juba paar aastakümnet peale tema surma hakkasid ilmuma raamatukesed dr. Faustuse elust ja lugu oli levinud ka laadateatrites (enamasti nukkudega). Kõrgkirjanduse esimeseks teoseks oli Inglismaal 1588/89. aastal inglise tragöödia rajaja Christopher Marlowe' (1564—1593) näidend «Doktor Faustus» (eesti keeles 1983).

Kirjanduses on tuntumad teosed Th. Manni «Doktor Faustus», N. Lenau värssnäidend «Faust», Chr. D. Grabbe draama «Don Juan ja Faust», P. Valéry draamafragment «Mon Faust» (Minu Faust), H. Heine «Der Doktor Faust. Ein Tanzpoem», Fr. M. Klingeri romaan «Fausts Leben, Tafel und Höllenfahrt» (Fausti elu, teod ja põrgussesõit) jt.

Fausti-müüdi esimese eesti-keelse väljaande esikaas. Revel, 1914

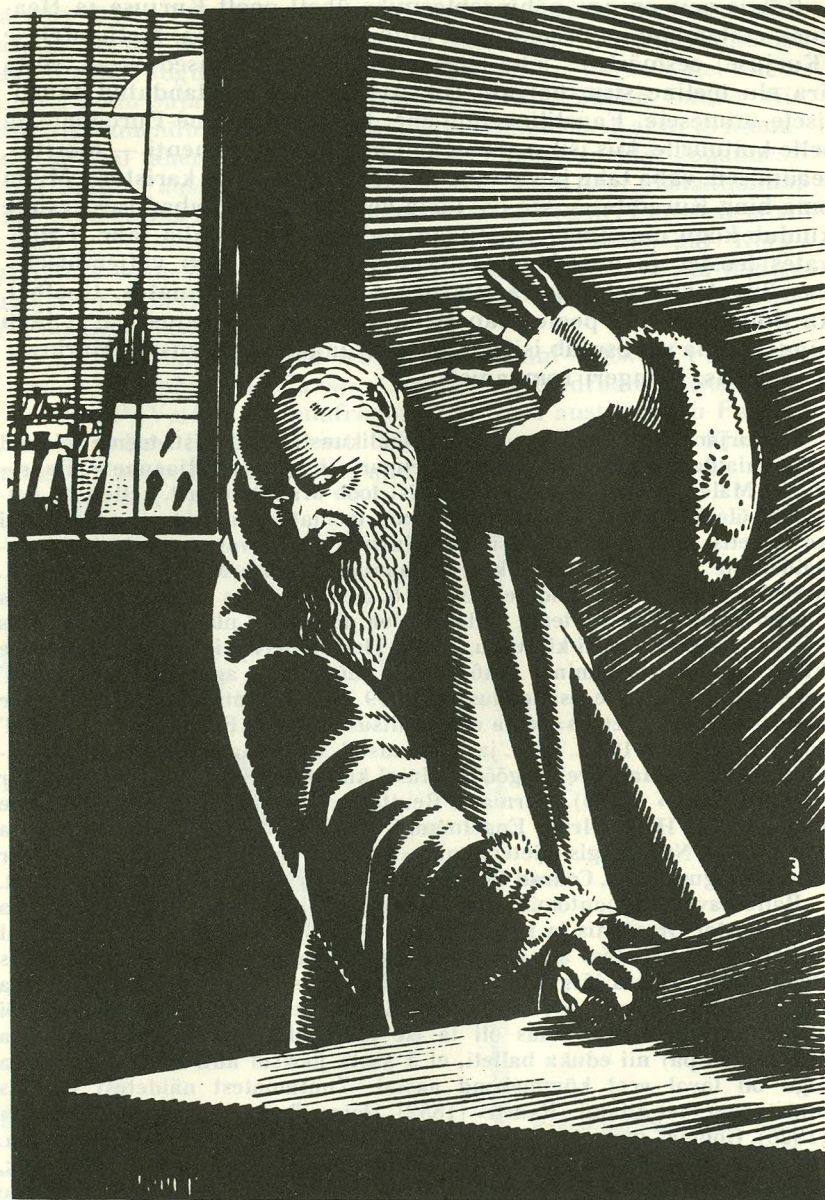
Обложка первого издания мифы о Фаусте на эстонском языке. Ревель, 1914

Kõigis neis on aga põhiprobleemiks ühelt poolt Kurjuse ja Headuse vastandamine, teiselt poolt inimesiksuse draama. Mefistofeelse (Kurjuse) eesmärk — teha naeruväärseks kõik tõsised asjad, võtta ära elu tõeline sisu, halvata isiksuse tahe on vastandatud faustilisele inimesele. Faustiline inimene, tüüpiline Lääne-Euroopale ja selle kultuurile, kus isiksusel on neli põhilist komponenti — mõistus, teadmised, vaba tahe ja vastutus (millele järgneb ka karistus). Müüa oma hing Kuradile — see on; lasta end ahvatleda lubadusest «sulle kuulub kogu maailma» ja sellega anda ära oma vaba tahe. Erinevates teostes ja müütides erinev lõpplahendus ongi väljenduseks, kas Kurat taganeb tugeva isiksuse ees (Hiiobi raamatus, Goethel, ka Boito ooperis), peale jääb Headus-Jumal ja Kurjus-Kurat jääb hingest ilma või osutub isiksus nõrgaks ja läheb põrgusse (Marlowe' tragöödias, Klingeri romaanis).

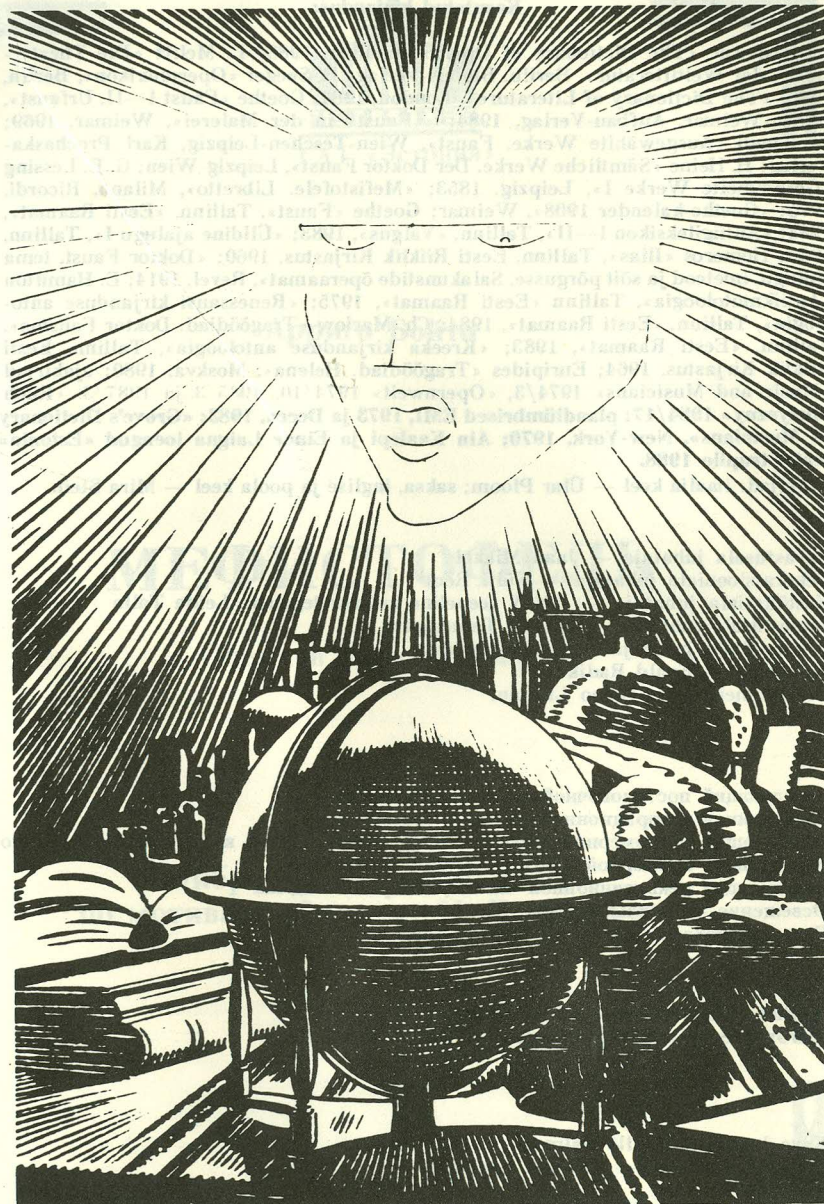
Nii kirjanduses, muusikas kui ka maalikunstis on Fausti-teema leidnud väga laialdast kasutamist. Saksa Weimari kirjastuse väljaanne «Faust in der Malerei» («Faust» maalikunstis) toob ära 50 autorit, kellelt on valminud üle 200 teose. Muusikas on sama teemat kasutatud nii ooperis kui ka balletis, millede kirjanduslikeks alusteks on rahvaraamatute ja laadapäevade (nagu Goethel) kõrval saanud Goethe, Marlowe', Heine jt. teosed. Varasemateks näideteks on 1816. aastal Prahas esietendunud Louis Spohri ooper «Faust», tema õpilase Léon de Saint-Lubini «Doktor Fausts Wette» (Doktor Fausti kihlvedu, 1830), Hector Berlioz «La Damnation de Faust» (Fausti needmine, 1846), kõige tuntumana aga Charles Gounod' ooper «Faust», mille esietendus oli 1859 Pariisis (mida aga eelistatakse nimetada «Margaretaks» tema romantilisuse tõttu). «Estonias» on Gounod' ooper olnud laval 1921., 1931. ja 1949. aastal. Hilisematest näidetest ooperiliteratuuris on Marlowe' tragöödia alusel kirjutatud Feruccio Busoni ooper «Doktor Faust» (1925), Hermann Reutteri «Don Juan ja Faust» (Grabbe järgi, 1950), Hans Ulrich Engelmanni 1951. aastal raadio-variandina ja 1962. aastal Nürnbergis esietendunud «Doctor Faust's Höllenfahrt» (Doktor Fausti põrgussesõit), Conrad Boehmeri «Docteur Faustus» (Pariis, 1985) jt.

Balletilaval oli pantomiimina «Arlekiin Faust» juba 1715. aastal, ka 1808. aastal Dresdenis ja Leipzигis võis näha Fausti tegelasi. 1848. aastal tõi Milano «La Scalas» aga prantsuse üks kuulsamaid ballettmeisterid Jules Perrot Goethe I osa järgi lavale balleti, kus ta ise tantsis Mefistofeelse osa (Margaretana Fanny Elssler). 1854. aastal Peterburis Maria-teatris tõi Jules Perrot'lt lavale (taas oli ta ise Mefistofeelse osas, Faustina aga Marius Petipa) nii eduka balleti, et 5 aasta jooksul anti 1000 etendust ja lugu oli laval veel kümnekond aastat. Tuntumatest näidetest balletis nimetagem veel Adami «Fausti» (1832), Heine järgi tehtud Škveri «Fausti» (1926). Gounod' muusika põhjal lavastas 1927. aastal balleti Mihhail Fokin, Heine teose alusel kirjutas 1948. aastal balleti «Abraxas» Werner Egk, hilisematest tegi Bachi, argentiina tango jm. muusika järgi balleti «Notre Faust» (Meie Faust, 1975) Maurice Béjart, samuti tõi ta Pariisis 1965. aastal balletina lavale Berlioz «Fausti needmise».

Rockwell Kent. Illustratsioon Goethe «Faustile». Puulõige. 1938

Роквелл Кент. Иллюстрация к «Фаусту» Гете.

Kasutatud kirjandus:

Ch. Osborne «The Dictionary of Opera», London, 1983; L. Melitz «Die Theaterstücke der Weltliteratur», Berlin, Blobus-Verlag; H. Seeger «Opernlexikon», Berlin, 1986; «The Dictionary of Literature», London, 1984; Goethe «Faust I—II, Urfaust», Berlin-Weimar, Aufbau-Verlag, 1984; «Faust» in der Malerei», Weimar, 1969; N. Lenau «Ausgewählte Werke. Faust», Wien-Teschen-Leipzig, Karl Prochaska-Verlag; H. Heine «Sämtliche Werke. Der Doktor Faust», Leipzig-Wien; G. E. Lessing «Gesammelte Werke I», Leipzig, 1853; «Mefistofele. Libretto», Milano, Ricordi, 1975; «Goethe-kalender 1908», Weimar; Goethe «Faust», Tallinn, «Eesti Raamat», 1983; «Antiigileksikon I—II», Tallinn, «Valgus», 1983; «Üldine ajalugu I», Tallinn, 1930; Homeros «Ilias», Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1960; «Doktor Faust, tema elulugu, imeteod ja sõit põrgusse. Salakunsti õperaamat», Revel, 1914; E. Hamilton «Antiikmütoloogia», Tallinn «Eesti Raamat», 1975; «Renessansi kirjanduse antoloogia», Tallinn, «Eesti Raamat», 1984; Ch. Marlow «Tragöödiad. Doktor Faustus», Tallinn, «Eesti Raamat», 1983; «Kreeka kirjanduse antoloogia», Tallinn, Eesti Riiklik Kirjastus, 1964; Euripides «Tragöödiad. Helena», Moskva, 1980; ajakirjad «Music and Musicians» 1974/3, «Opernwelt» 1974/10, 1985/3 ja 1987/3. «Ruch muzyczny» 1984/17; plaadiümbrised EMI, 1973 ja Decca, 1983; «Grove's Dictionary of Musicians», New-York, 1970; Ain Kaalepi ja Einar Laigna loengud «Estonia» teatri trupile 1988.

Tõlkijad: itaalia keel — Ülar Ploom; saksa, inglise ja poola keel — Mira Stein.

Lavastusala juhataja — Jaan Mikkel
Dekoratsiooniala juhataja — Külli Root
Kostüümiala juhataja — ENSV teeneline kultuuritegelane Leida Tallo
Jumestusala juhataja — Maimo Tamreigas
Rekvisiidiala juhataja — Karin Lindmaa
Valgustus — Evald Radik
Pealavameister — Heino Lillipuu

Заведующий постановочной части — Яан Миккель
Заведующая декорационной части — Кюлли Рюот
Заведующая костюмерной части — заслуженный деятель культуры Лейда Талло
Заведующая гримерной части — Маймо Тамрейгас
Заведующая реквизиционной части — Карин Линдмаа
Освещение — Эвальд Радик
Главный механик сцены — Хейно Лиллипуу

Antiikse büsti teostus — Aksel Vallaste
Изготовление античного бюста — Аксель Валласте

Kava koostas — Pille Palm
Tõlge vene keelde — Tatjana Lepnurm

Составитель программы — Пилле Пальм
Перевод на русский язык — Татьяна Лепнурм

ГАТ «Эстония»

Арриго Бойто

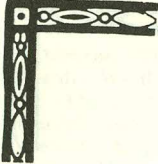
МЕФИСТОФЕЛЬ

Опера в трех частях

Либретто — Арриго Бойто
по мотивам «Фауста» И. В. фон Гете

Премьера — 30 декабря 1988 г.

Дирижеры —
народный артист СССР
ЭРИ КЛАС
ВЕЛЛО ПЯХН

Постановщик —
народный артист ЭССР
АРНЕ МИКК

Художник —
ТЫНУ ВИРВЕ

Хормейстеры —
АННЕ ДОРБЕК
ЮРИ РЕНТ

Балетмейстер —
народная артистка ЭССР
МАЙ МУРДМАА

Концертмейстеры —
РИЙНА ПИКНИ
ИВО СИЛЛАМАА
ААРНЕ ТАЛЬВИК
ЯАНУС ЮУЛЬ

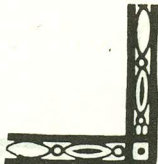
Ассистент режиссера —
заслуженный артист ЭССР
ТИЙТ ТРАЛЛА

Репетиторы —
БЕРТА КРУММ
АНДРУС КЯМБРЕ

Консультант итальянского языка —
ЮЛАР ПЛООМ

Концертмейстер оркестра —
заслуженный артист ЭССР
МАТИ УФФЕРТ

Ведущий спектакля —
ПЕЕТЕР КАРЕЛЛ

В РОЛЯХ:

Мефистофель,
черт

— народный артист ЭССР
ТЕО МАЙСТЕ
народный артист ЭССР,
лауреат Государственной Премии
СССР
МАТИ ПАЛЪМ
ЛЕОНИД САВИЦКИЙ

Фауст, ученый

— народный артист СССР
ХЕНДРИК КРУММ
народный артист ЭССР
ИВО КУУСК

Маргарита,
возлюбленная
Фауста

— заслуженная артистка ЭССР
МАРЕ ЙЫГЕВА
заслуженная артистка ЭССР
ХЕЛЬВИ РААМАТ
ТИЙУ РЕЙНАУ

Марга,
соседка Маргариты

— народная артистка ЭССР
УРВЕ ТАУТС
заслуженная артистка ЭССР
ЛЕЙЛИ ТАММЕЛЬ

Вагнер,
ученик Фауста

— ВЕЛЛО ЮРНА
МАТИ КЫРТС

Елена

— народная артистка СССР
АНУ КААЛЬ
РИЙНА КАДАЯ
НАДЕЖДА КУРЕМ

Панталида

— заслуженная артистка ЭССР
МАРИКА ЭЭНСАЛУ
ЮЛЛЕ ТУНДЛА

Нерей

— РОСТИСЛАВ ГУРЬЕВ
АНТС КОЛЛО

Небесные войска, херувимы, кающиеся. Гуляющий народ, студенты, простонародье, буржуа. Ведьмы, черти. Хоретиды, сирены, дориды, нечистые духи, палачи — ХОР И БАЛЕТ ГАТ «ЭСТОНИЯ»

Участвует — Хор мальчиков Дворца культуры им. Я. Томпа
Хормейстеры — Гуйдо Аусмаа и Хирво Сурва